

Francis Shelton

Különleges küldetésem

Ügynök csellóval a II. világháborúban

Előszó

Úgy éreztem, muszáj papírra vetnem ezt a történetet. Muszáj megírnom, hogyan menekültem el Magyarországról, épp időben ahhoz, hogy elkerüljem a szörnyű vérontást. Muszáj lejegyezmem, hogyan találtam munkát egy teheráni éjszakai bárban, hogyan képeztek ki a Special Operations Executive¹ tagjává, hogyan lettem az Olaszországban állomásozó brit haderő politikai hadviselési részlegének rádiósa; mennyit szenvedtem a puszta életben maradásért a háború után, míg végül az ENSZ egyik különleges olaszországi ügynökségénél a szakképzési ügyek igazgatója lettem. Végül Nagy-Britanniába vetett a sors. Történetem valószínűtlen, de igaz.

A háború során bejártam a Közel-Keletet és Olaszországot. Ottoni kalandjaim során közel voltam a tűzhöz: sok eseményt, valamint azok főhőseit egészen közlelről láthattam. A rengeteg viszontagság és a kevés siker leírásakor tintába mártottam írói tollamat, bár néha nagy volt a kísértés, hogy inkább vitriolt használjak. Remélem, könyvemben sikerül bemutatnom egy olyan közép-európai életformát is, amely azóta örökre eltűnt. Egyre kevesebben vannak, akik fel tudják – vagy fel akarják – idézni, milyen volt Közép-Európa a háború előtt. Reménykedem abban is, hogy kalandjaim leírásainak jelentéktelen részletei nem homályosítják el a mögöttük levő tényeket. Megpróbáltam annak a fiatalembernek a szemével nézni az eseményeket, aki valaha voltam, és úgy írni,

¹ 1940-ben megalakított brit titkosszolgálati egység, melyet az ellenséges vonalak mögött folytatott diverzáns tevékenység koordinálására hoztak létre, többek között az akkor miniszterelnöki posztot betöltő Winston Churchill aktív közreműködésével.

hogy félreteszem a koromból és az események ismeretéből fakadó utólagos bölcsességet.

Ha e kötetet ajánlani szeretném valakinek, Basil Davidsont választanám. Ő olyan tetteket vitt véghez a háború alatt, amilyenekről sok más emberrel együtt én csak álmodtam.

Utószó

A műkedvelő kém

„A zenei érzék apám családjában határozottan kimutatható. Öcsém hároméves korában kezdett csellózni tanulni, és abban professzionista kamarazenészi szintre vitte, jogi doktorátusának megszerzése közben csellótanári oklevelet is szerzett, és a mai napig főfoglalkozása mellett intenzív kamarazenei tevékenységet fejt ki – ő ezt tartja főfoglalkozásának, bár nem ebből él.”

A fenti sorokat Székács-Schönberger István öccséről, Ferencről, a hivatásosokat is megszégyenítő csellistáról írta. Aki előrehaladott életkora miatt kilencvenöt évesen, több évtizednyi intenzív gyakorlás és játék után letette hangszerét. Aki most, kilencvenhét esztendősen aktív zenekritikus, és megosztja életét Nagy-Britannia és Németország között.

A csellista bátyja, az idézett sorok írója jelentős orvos-pszichológus volt, a második világháború idején munkaszolgálatos, majd később a Magyar Tudományos Akadémia Biokémiai Intézetének osztályvezetője.

A neves kutatót és tudóst 1953-ban Budapesten hamis vádakkal letartóztatták, a Fő utcai börtönben megkínózták. Később a feleségét fegyházba vitték. Az orvost ezután azzal fenyegették meg, hogy az édesanyját is beviszik, és a szeme láttára verik agyon, ha nem vall.

Ez a Mama volt a csellista édesanyja.

A csellista budapesti egyetemi éve alatt muzsikálásból tartotta el magát. Ismerte a kor nagy zenészeit, Weiner Leóval is kapcsolatban állott. A háború elől elszerződött Perzsiába, és a teheráni éjszakában szórakoztatta a népeket.

Az angломán fiatalember önként szegődött egy odavetődött magyarhoz, akit történetesen Pálóczi-Horváth Györgynek hívtak. Pálóczi pedig beszervezte az SOE, azaz a Special Operations Executive irreguláris hadseregébe.

Ki volt Pálóczi-Horváth György, népszerű nevén Bobby?

Pálóczi kétségtelenül a háború előtti Budapest egyik legkihívóbb figurája volt. Példátlan műveltségét bécsi tanulmányai idején szerezte, majd az Egyesült Államokban járt egyetemre. Csinos férfi volt, a nők bálványa, és jó tollú újságíró. Pálóczit a miniszterelnök Teleki Pál hívta konzervatív lapjához külpolitikai szerkesztőnek.

Bobby sztárujságíróként még regényeket is írt, sőt regényes életet élt. A nemzetközi tudósítókkal járt a margitszigeti Póló bárba, vagy ott üldögélt a Duna-parti Hangliban. Párbajozott, ha kellett, vagy száz szál rózsát küldött a Vígyszínház primadonnájának.

Bobby közeli kapcsolatba került az *Economist* című hetilap korábbi párizsi szerkesztőjével, a Budapestre akkreditált tudósítóval, Basil Davidsonnal. Emlékirataiban Davidson csak morzsákat árul el magyarországi tevékenységéről. Annyi bizonyos, hogy a később Afrika-kutatóként világhírűvé lett személyiség Teleki öngyilkossága után nem maradt tovább Budapesten. Legközelebb Kairóban tűnt fel, az SOE magas rangú tisztjeként, s egyik szárnysegéde az a Pálóczi-Horváth György lett, akit Davidson csempészett ki az országból elébb Csehszlovákiába, majd Isztambulba.

Európa lerochanása után Anglia jószerivel egyedül maradt a színtéren. Amerika messze volt, a dominóként eldőelő kontinentális országok legtöbbször a németek csatlósa vagy befolyási területe lett. Az angolokat – hacsak Pálóczi befolyására nem – alig érdekelte Magyarország, miután eléggé nyilvánvalóan önként szövetkezett a nácikkal. Jugoszlávia annál inkább számított nekik, mivel stratégiai hídfőként szolgálhatott a fasiszta Itáliához, továbbá mert lakói kiterjedt partizán-tevékenységet folytattak a németek ellen.

Churchill és az angol hadvezetés úgy képzelte, hogy Európában kigyúlnak a történelem őrtüzei, apró ellenállási góccok szerveződ-

nek, szabotázsakciókra kerül sor, és a népek némi angol segítséggel maguk győzik le a fasizmust. A romantikus Churchill képzelete nem érthette fel az európai népek romlottságát és kollaborációra való hajlamát. Ezért a különleges ügyosztályok Kairóban, majd a felszabadult Dél-Olaszországban közelharcra is kiképzett felderítőket és ügynököket neveltek, akik az ellenséges vonalak mögé ejtőernyős akciókat szerveznek, vasutakat robbantanak, megbénítják az utánpótlást, és felkelést indítanak.

A példaadó reménység Jugoszláviában a király által kinevezett hadügyminiszter-tábornok, Draža Mihailović volt, akit az angol sajtó hősként ünnepeelt. Igaz, Tito partizánjai is le-lecsaptak a hegyekből, de őket csak késlekedve látták el fegyverekkel.

A háborúban a szövetségesek nyomultak előre. 1942 novemberében megtörtént az észak-afrikai partraszállás. 1943 februárjában a sztálingrádi csatában a szovjetek arattak győzelmet. Churchill 1943 januárjában Kairóban járt, és a különleges ügyosztály vezetőinek jelentős erőfeszítése nyomán ejtették Mihailović tábornokot, és Tito mellett döntöttek. Keble ezredes Kairóban ettől várta az előléptetését. James Klugmann, a különleges hadműveletek jugoszláv osztályának kairói vezetője azonban – kommunisztaként és szovjet ügynökként – félrevezette Londont, ahol fordult a kocka: a szovjet szövetségesek is jó szemmel nézték a vörös Tito támogatását a királyhű Mihailović ellenében.

Kairó a balkáni műveletek központjául szolgált. Churchill közeli munkatársát, William Deakint küldte a hadszínterre ejtőernyővel Titóhoz (egykor Deakin kutatásaival segítette Churchillt életrajzi munkáinak megírásában). Az angol tiszt a németek gyűrűjében, folyamatos légi tűzben követte Joszip Brozt a hegyekbe. Egyszer egy bomba süvítését hallotta, mire a közelében álló Titót belökte egy lövészárkba. Tito kutyája és egy angol tiszt meghalt. Fél esztendő múltán, 1943 novemberében Fitzroy Maclean, Churchill bizalmasa repülőgépen mentette ki Deakint, aki jelentésében az éppen Kairóban tartózkodó fiatal jugoszláv király füle hallatára Mihailović támogatása ellen szó-

lalt fel. Mihailovičot a háború után elébb megvakították, majd felakasztották.

Pálóczi hol Kairóban tűnt fel, hol Teheránban. S ott volt Isztambulban, amikor odaérkezett Kállay Miklós, Magyarország miniszterelnöke titkos küldöttsége Veress László, a jogász Schrecker Károly, Váli A. Ferenc professzor, és Frey András személyében. A miniszterelnök meghökkenve értesült arról, hogy az angol tárgyalóküldöttségben Pálóczi-Horváth nemcsak a tolmács szerepét játszotta, hanem Angliát képviselte.

Papíron megszületett az egyezség, amelynek életbe lépéséhez sajátos feltételeként az angoloknak elébb el kell érniük a magyar határt. Sikerült különbékét kötnünk az angolokkal, legalábbis elméletben.

Ezenközben a világtörténelem egyik oldalfoyosóján élt egy szépasszony Isztambulban, Léderer Sándorné. Az ő révén ismerkedett meg Bobby a szovjet kereskedelmi attaséval, bizonyos Baklanovval, s neki továbbította mindazt, ami Moszkvát érdekelte a magyar kezdeményezés részleteiről. Bobby egyszer egy zsákot hagyott segítőjénél, Francis Sheltonnál, aki viszont később parancsot kapott, hogy új helyen jelentkezzenek szolgálatra. Shelton a holmiját pakolva dermedten fedezte fel, hogy Pálóczi hatalmas iratcsomót tulajdonított el a főhadiszállásról, majd tartalmáról mit sem szólva a beosztottjának hagyta azt. Francis Shelton elégette a dokumentumokat.

A háború végeztével Bobby a BBC-hez került, Londonba. Amikor 1946-ban Rákosi Mátyás kormányküldöttséggel Angliában járt, Pálóczi kihallgatást kért tőle. Jelezte, hogy szívesen hazatérne Magyarországra. Majd értesítjük, ha szükségünk lesz magára, mondta Rákosi. Magára, ejtette a szót népiesen Londonban.

Eszteendő múltán üzentek neki, mire Pálóczi hazatért, marxista lett, és a kommunista párt *Tovább* című hetilapját szerkesztette. 1949. szeptember 9-én hamis vádakkal letartóztatták. Tizennégy hónapig nem vallott, holott alvás- és ételmegvonással kínozták. Aztán bevallotta, hogy angol „kém” volt. Leírátták vele, hogyan

működik az angol kémiszolgálat. Az adott körülmények között Pálóczi nem vethette papírra, hogy rosszul – akárcsak minden kémiszolgálat, amelyik nem képes elválasztani a hamis információt a valóságtól.

Három vagy négy esztendeig volt börtönben, majd szabadláb-
ra kerülve a Történettudományi Intézet munkatársa lett ő, az élő
történelem, de ekkor már nem szívesen állt rendelkezésre tanú-
ként. Basil Davidsont, beszervezőjét és megmentőjét még végig-
kalauzolta a forradalom előtti Budapesten, kiutazott egy hajóval
Bécsbe, hazajött, majd Angliába távozott.

Egykori kínzói közül azok, akik átmentették magukat Kádár
titkosszolgáinak, megpróbáltak utánanyúlni. Előkerült Léderer
Sándor, aki azt javasolta, szerezzék meg a szovjetektől azokat a
jelentéseket, amelyeket Isztambulban kaptak Pálóczitól. Rainer
M. János történész az archívumokból feltárta Bobby angliai tönk-
retételének terveit: miként küldték el hozzá a citromarcú költőt,
aki drámai párbeszédben tudósított Bobbyról. Sokféleképpen
próbálták ellehetetleníteni Angliában, vagy beszervezni őt, akit
már alkalmazott egy-két kémiszolgálat.

Pálóczi-Horváth 1940-ben megjelent, *Búcsú Európától* című if-
júkori regényét a mártírhalált halt esszéista, Bálint György ismer-
tette a *Nyugatban*. A kötet könyvritkaság. Esszéregény, amelyet
nem bizonyos, hogy értenének a mai olvasók. Holott jó szövegből
készült mű, Aldous Huxley is lehetett volna a szerzője, ha magyar-
nak születik.

Basil Davidson ötvenhárom könyvet írt. A nagy háború után
mintha feledni szerette volna kalandos előéletét, s bár megírta
emlékiratait, nem tárta fel teljességgel azt a világpolitikai hátteret,
amelyben a különleges szolgálat jelentős szerepet játszott.

Miért szervezte be Davidson éppen Pálóczit, s Pálóczi miért
egy csellistát kért meg rá, hogy rádióüzeneteket küldjön Kairó-
ból a Balkánra?

Az SOE, Churchill képzeletének gyermeke nem tartozott a
Parlament ellenőrzése alá. Tízezer munkatársa olykor nagyobb

küzdelmet folytatott a hivatalos kémszervezettel, az SIS-szel, a külüggyel és a hadvezetéssel, mint az ellenséggel. 1940. július 14-én Hugh Dalton, a gazdasági hadviselés minisztere (Minister of Economic Warfare) felkereste Winston Churchillt, aki kiadta a jelszót: *And now, set Europe ablaze!* (Most pedig borítsátok lángba Európát!)

Churchill egy gerillahadsereg felállításáról intézkedett. A londoni Baker Street 64. alatt nyílt meg az egész világra kiterjedő szolgálat központja. Ám furcsa szolgálat volt ez már keletkezésekor is: saját telefonközpontjába futott be kétszáz önálló vonal, nem rendelkezett központi nyilvántartással, közös kartotékkendszerrel. Ügynökei gyakran egymás előtt is titokban tartották tevékenységüket.

A titkok nem utazhattak a háborúban. Aki ismerte az *Ultra* kódfejtőt, nem hagyhatta el a szigetországot. Az SOE tevékenységét azonban nem ellenőrizhette a kormány, vagy más, a háborúban részt vevő szervezet. A kairói központ egyik operatív vezetője, C. M. Keble megosztotta legtitkosabb, az *Ultrából* származó információit Basil Davidsonnal és William Deakinnel. Ennek köszönhető, hogy végül a kommunisták győztek a németek ellen a jugoszláv háborúban.

Ugyanakkor az SOE – a brit külpolitika rugalmasságát bizonyítva – Görögországban éppen a kommunisták mellőzésével igazította el a háború utáni berendezkedést.

A különleges kémtevékenység számos epizódját a budapesti születésű csellista, a szolgálattól kapott nevén Francis Shelton írta meg, s őrizte csaknem hetven éven át. Írói képességét zenekritikusi tevékenységéhez tartogatta, és csak e sorok szerzőjének biztatására engedélyezte angol nyelven írott, eddig meg nem jelent emlékiratainak magyar kiadását.

Francis Sheltonról először Tábori Györgytől, azaz George Taboritól, a neves német-angol drámaírótól hallottam. Tábori maga is megfordult a második világháború alatt Jeruzsálemben és Kairóban. Akkori feleségének, Hannának húga, az angol hadse-

regben szolgáló Hildegarde lett Francis Shelton, azaz Schönberger Ferenc felesége.

Tábori információjáról megfeledeztem. Pálóczirol írott egyik cikkem kapcsán levél érkezett Németországból Francis Sheltontól. Levelezni kezdtünk. Aztán meglátogattam a németországi Baden-Badenban. A csellója és a kiadóm társaságában vettem rá az igencsak fürge, kilencvenhét éves, tökéletes szellemi frissességben élő Francis Sheltont, adja ide a saját különleges kuldetéséről szóló kéziratot.

Bár több mint kétszáz forráskiadványban, emlékiratban kuttatták, Nagy-Britannia különleges szolgálatának teljes története nem kerülhet megírásra. A hivatalos Anglia amolyan partizánoknak tartotta e szolgálat tagjait. Hivatalosan soha nem létezett e különítmény, így emléke is elhalványodott. Az egykori budapesti tudósító, a Balkán hőse, Basil Davidson még él: csaknem száz esztendő, de emlékezetét elmosta egy szörnyű kór.

Francis Shelton bravúrosan papírra vetett emlékirata maga a történelem, egy élő tanú tollából. Bizonytal véletlenül került a legtitkosabb titkosszolgálathoz. Ugyanakkor már a brit állampolgárság megszerzése előtt is igazi angol volt Francis Shelton.

A cselló titkos fejedelme amatőr volt, műkedvelő. A csapat, amely oly nagy szerepet játszott a második világháború megnyerésében, amatőr katonákból állt, akik kívül estek a hivatásrenden.

Angliában a nagy krikettmeccseket *gentleman versus players*, azaz urak vívják a hivatásosok ellen.

Egy igazi angol úr: Schönberger Ferenc, a világháború veteránja, a csellista. *Perfect gentleman*.

Ungvári Tamás